

LIETUVOS RESPUBLIKOS APLINKOS MINISTRAS

ĮSAKYMAS

**DĖL STUMBRO (*BISON BONASUS L.*) APSAUGOS PLANO
PATVIRTINIMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS APLINKOS MINISTRO 2014 M. SPALIO
10 D. ĮSAKymo NR. D1-836 „DĖL STUMBRO (*BISON BONASUS L.*) APSAUGOS PLANO
PATVIRTINIMO“ PRIPAŽINIMO NETEKUSIU GALIOS**

2015 m. rugsėjo 21 d. Nr.D1-675
Vilnius

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių įstatymo 3 straipsnio 3 dalies 5 punktu, 9 straipsnio 3 dalimi ir Saugomų rūšių apsaugos planų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2010 m. birželio 2 d. įsakymu Nr. D1-463 „Dėl Saugomų rūšių apsaugos planų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 3 punktu:

1. T v i r t i n u Stumbro (*Bison bonasus L.*) apsaugos planą (pridedama).
2. Pripažįstu netekusiu galios Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. spalio 10 d. įsakymą Nr. D1-836 „Dėl stumbro (*Bison bonasus L.*) apsaugos plano patvirtinimo“.

Aplinkos ministras

Kęstutis Trečiokas

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos
aplinkos ministro
2015 m. rugsėjo 21 d.
įsakymu Nr. D1-675

STUMBRO (*BISON BONASUS L.*) APSAUGOS PLANAS

Rengėjai:

doc. dr. Kęstutis Pėtelis
prof. dr. Gediminas Brazaitis
dokt. Jurgita Baranauskaitė
dokt. Gintarė Narauskaitė

2015

I SKYRIUS

STUMBRO, JO POPULIACIJOS, BUVEINĖS APRAŠYMAS

Stumbro sisteminė padėtis

1. Stumbras (lot. *Bison bonasus* L.) priklauso žinduolių (*Mammalia*) klasei, porakanopių (*Artiodactyla*) būriui, dykaraginių (*Bovidae*) šeimai.

Stumbro buveinės aprašymas

2. Lietuvos stumbrų populiaciją sudaro nelaisvėje ir laisvėje gyvenantys gyvūnai. Lietuvoje laisvėje gyvenančio stumbro buveinės, esančios Kėdainių (žemės ūkio naudmenos rajone sudaro 65,16 proc. teritorijos (60,61 proc. – ariama žemė, 1,08 proc. – sodai, 3,47 proc. – pievos ir ganyklos), miškai – 25,54 proc. teritorijos), Panevėžio (žemės ūkio naudmenos rajone sudaro 57,32 proc. teritorijos (52,96 proc. – ariama žemė, 0,85 proc. – sodai, 3,52 proc. – pievos ir ganyklos) miškai – 34,15 proc. teritorijos) ir Radviliškio (žemės ūkio naudmenos rajone sudaro 63,50 proc. teritorijos (58,03 proc. – ariama žemė, 0,59 proc. – sodai, 4,89 proc. – pievos ir ganyklos), miškai – 25,36 proc. teritorijos) rajonų savivaldybėse, skiriasi nuo optimalių šiai rūšiai, nes populiacija buvo dirbtinai sukurta intensyvios žemdirbystės teritorijose su mažais fragmentiškais lapuočių medžių rūšių miškais. Tokiose buveinėse stumbrai yra priklausomi nuo žemės ūkio kultūrų, sezoniškai sudarančių didelę mitybos dalį. Detalus stumbrų buveinių tyrimai šiose savivaldybėse atlikti nebuvo.

3. Didžioji nelaisvėje gyvenančių stumbrų dalis įkurdinti Panevėžio r. Krekenavos girininkijoje esančiame „Pašilių stumbryne“. 50 ha aptvertame plote 32 ha teritorijos apaugę mišriu mišku, kuriame vyrauja lapuočiai, likusią aptvaro dalį sudaro kultūrinės, nusaustos pievos, teka Liaušės upelio vaga.

4. Šio plano 3-iojoje lentelėje „Stumbro apsaugos plano uždaviniai ir priemonės“ numatoma stumbrus iš laisvosios bandos perkelti į tris aptvarus, vienas iš jų – VĮ Varėnos miškų urėdijos ir Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje (adaptacijos), antras – VĮ Telšių miškų urėdijos teritorijoje (laikino laikymo) ir trečias – Panevėžio r. Krekenavos girininkijoje (laikino laikymo). Šio plano 3 punkte nurodyta, kad Panevėžio r. Krekenavos girininkijos aptvare šiuo metu įkurdinta nelaisvėje gyvenančių stumbrų banda, tačiau ateityje numatoma aptvarą padalinti į dvi dalis ir perskirtame aptvare gyvens nelaisvėje gimę ir iš laisvės paimti (laikinam laikymui) stumbrai.

5. VĮ Varėnos miškų urėdijos ir Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje būsimame aptvare 25 proc. teritorijos sudarys beržynai, 23 proc. mišrūs pušynai (sudėtyje yra beržo), 11 proc. eglynai, 1 proc. juodalksnynai ir 40 proc. – pievos. Nurodyti medynai ir pievos išsidėstę mozaikiškai. Žemės ūkio naudmenos Varėnos rajone sudaro apie 22 proc., iš jų pievos – 7 proc., miškai sudaro 69 proc., kita žemė – 3,5 proc.

6. VĮ Telšių miškų urėdijos aptvaro teritorijoje šiuo metu vyrauja lapuočiai – 59 proc. (beržynai 48 proc., drebulynai 6 proc., juodalksnynai 5 proc.), spygliuočiai sudaro 41 proc. (pušynai – 9 proc., eglynai – 32 proc.). Įgyvendinus VĮ Telšių miškų urėdijos vidinės miškotvarkos patikslinimo projekte numatytas priemones, medynas su minėta medžių rūšių įvairove sudarys apie 30 proc. teritorijos, kitą dalį sudarys suformuotos pievos, nusausinimo grioviai.

Stumbro paplitimas, gausumas, buveinių užimamas plotas ir pokyčiai Lietuvoje

7. Lietuvoje 1969 m. pirmieji stumbrai įkurdinti stumbryno, įsteigto Panevėžio rajono savivaldybės Pašilių miške, aptvaruose. 1969–1972 m. 10 belovežinės kilmės stumbrų (2 patinai ir 8

patelės) į aptvarus atvežta iš Rusijos centrinio stumbryno. Pirmieji aptvare gimę stumbrai į laisvę pradėti leisti 1973 metais. Lietuvoje nuo 1969 m. laisvėje ir stumbryno aptvare gimė daugiau kaip 100 stumbrų jauniklių.

8. Į laisvę išleisti stumbrai apsigyveno šalia aptvaro, šiuo metu jų banda paplito Vidurio Lietuvoje, Panevėžio bei Kėdainių, Radviliškio rajonų savivaldybėse. Stebimi nuo bandos nuklystantys žvėrys ar jų grupės, judančios įvairiomis kryptimis. Dalis jų pasirenka atviras ir mažai miškingas vietas su intensyviu žemės ūkiu Pakruojo ir Joniškio rajonų savivaldybėse, kiti plinta pietryčių kryptimi link Vilniaus miškingomis teritorijomis.

9. Stumbrai gyvena bandomis, įprastai vidutinis dydis yra 15-20 individų, tačiau Lietuvoje stumbrai sudaro bandas iki 40-50 individų.

10. Kaip aprašyta šio plano 32 punkte, kiekvienais metais yra vykdoma laisvėje gyvenančių stumbrų apskaita, tačiau detalūs rūšies buveinių tyrimai atlikti nebuvo.

Stumbro paplitimas, populiacijos dydis, buveinių užimamas plotas ir pokyčiai Europoje

11. Istoriniais laikais stumbro populiacija buvo susitelkusi centrinėje Europoje, arealo ribos siekė Šveicariją vakaruose, Baltijos jūros valstybes šiaurėje, Juodosios ir Azovo jūrų šiaurines pakrantes pietryčiuose. Lietuva yra stumbro šiaurinėje arealo dalyje. Dėl medžiojimo bei miškų mažėjimo stumbrai pirmiausia išnyko Vakarų Europoje. Ilgiausiai, iki 1919 metų, jie išsilaikė Belovežo girioje.

12. 2014 m. pradžioje stumbrų populiaciją Europoje sudarė apie 3602 laisvėje gyvenantys stumbrai, 423 pusiau laisvėje gyvenantys stumbrai ir 1340 stumbrų yra laikomi aptvaruose. Europoje stumbrai laisvėje gyvena vienuolikoje šalių: daugiausia individų priskaičiuojama Baltarusijoje (1241 individas) ir Lenkijoje (1138 individai). Laisvai gyvenantys stumbrai taip pat išsikūrę Rusijoje, Ukrainoje, Lietuvoje, Rumunijoje, Latvijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Bulgarijoje, Slovakijoje.

Stumbro veisimosi biologija

13. Stumbrai lytiškai subręsta būdami 3 metų, fizinis vystymasis trunka iki šeštųjų gyvenimo metų. Stumbrai gali rujoti kelis kartus per metus. Rujos metu neapvaisinta patelė rujoja antrą kartą. Patelės nėštumo trukmė – 9 mėnesiai. Veda vieną jauniklį (retais atvejais 2), kurį žindo 8–10 mėnesių.

14. Stumbrai neturi konkrečių veisimosi buveinių poreikių, t. y. nesinaudoja ilgalaikėmis poilsio vietomis ar jauniklių vedimo guoliais, todėl veisimosi buveinės plotas ir struktūra priklauso nuo esamų aplinkos sąlygų.

Stumbro mityba, žiemojimas, migracija

15. Stumbrai yra tipiškai žolėdžiai gyvūnai. Be žolės maitinasi medžių žieve ir šakelėm bei žemės ūkio kultūromis. Pavasarį ir vasarą maitinasi žole, tuo metu žievė ir žemės ūkio kultūros sudaro mažą raciono dalį. Rudenį mityboje padaugėja šakelinio pašaro. Labiau žmonių apgyvendintose teritorijose stumbrai maitinasi žemės ūkio kultūromis. Nustatyta daugiau nei 400 augalų, kuriais minta stumbrai, rūšių, iš jų 50 medžių ir krūmų. Per parą suaugęs patinas suėda nuo 32 iki 36 kg pašaro.

16. Stumbrai yra bandomis gyvenantys sėslūs gyvūnai. Žiemą laisvėje gyvenantys stumbrai išgyvena misdami šakeliniu pašaru, žemės ūkio kultūrų liekanomis, dažnai lankosi medžiojamųjų gyvūnų šėrimo aikštelėse.

17. Migracinio pobūdžio klajonės būdingos pavieniams jauniems iš bandos išvarytiems bręstantiems patinams.

Stumbro tarptautinis ir nacionalinis teisinis statusas

18. Lietuvoje rūšis saugoma nuo 1969 metų. Šiuo metu įrašyta į Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašą, patvirtintą Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. spalio 13 d. įsakymu Nr. 504 „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašo patvirtinimo“.

19. Už sunaikintą stumbrą Saugomoms rūšims ir jų buveinėms padarytos žalos apskaičiavimo metodikoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2010 m. liepos 15 d. įsakymu Nr. D1-621 „Dėl Lietuvos saugomoms rūšims ir jų buveinėms padarytos žalos apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“, nustatytas 10136,70 eurų bazinis tarifas.

20. Stumbras priskirtas medžiojamiesiems gyvūnams, nurodytiems Medžioklės Lietuvos Respublikos teritorijoje taisyklėse, patvirtintose Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2000 m. birželio 27 d. įsakymu Nr. 258 „Dėl Medžioklės Lietuvos Respublikos teritorijoje taisyklių patvirtinimo“ (toliau – Medžioklės taisyklės), tačiau nemedžiojamas, nes nenustatyti sumedžiojimo terminai. Pagal Medžioklės taisyklių 4 punktą medžioti leidžiama tik tuos medžiojamuosius gyvūnus, kuriems Medžioklės taisyklėse yra nustatytas leistinas jų medžioklės terminas.

21. Stumbras įrašytas į 1992 m. gegužės 21 d. Tarybos direktyvos 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos (OL 2004 m., *specialusis leidimas*, 15 skyrius, 2 tomas, p. 102) su paskutiniais pakeitimais, padarytais 2013 m. gegužės 13 d. Tarybos direktyva 2013/17/ES (OL 2013 L, p. 193) (toliau – Buveinių direktyva), II ir IV priedus, taip pat į Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos konvencijos III priedą. Lietuvos Respublikos techninių konsultacijų su Europos Komisija dėl Buveinių direktyvos įgyvendinimo Lietuvoje metu nuspręsta, kad Lietuvoje gyvenantys stumbrai laikomi nenatūralia populiacija, kuri gyvena netinkamoje (dėl daromos didelės žalos) aplinkoje, todėl pareiga įsteigti šiai rūšiai saugoti skirtas „Natura 2000“ tinklo teritorijas Lietuvos Respublikai yra netaikoma. Šiuo pagrindu Lietuva taip pat nerengia ir neteikia minėtos direktyvos 17 straipsnyje numatytos ataskaitos apie stumbro rūšies apsaugos būklę.

22. Tarptautinė gamtos išsaugojimo sąjunga (IUCN) 1966 metais stumbrą įrašė į Raudonąją knygą, kaip nykstančią rūšį. Stumbras – viena iš nedaugelio Raudonosios knygos rūšių, kurios apsaugos statusas griežtėjo.

II SKYRIUS

STUMBRO POPULIACIJA IR BUVEINĖS

Radaviečių apsaugos būklė

23. Laisvėje gyvenantys stumbrai stebėti 142 000 ha teritorijoje Panevėžio, Kėdainių, Radviliškio rajonų savivaldybių teritorijose, kurias riboja kelias Kėdainiai – Panevėžys, geležinkelis Panevėžys – Radviliškis, geležinkelis Radviliškis – Kėdainiai. Šioje teritorijoje miškai užima 37 200 ha, žemės ūkio paskirties žemė – 98 600 ha, vandenys – 680 ha, urbanizuotos teritorijos – 5 500 ha. Dalis šios teritorijos patenka į Krekenavos regioninį parką, kurio ribos patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. 1617 „Dėl Krekenavos regioninio parko ir jo zonų ribų plano patvirtinimo“, tačiau šio parko tvarkymo planuose stumbras neminimas.

24. Atsižvelgiant į tai, kad didelė dalis laisvėje gyvenančių stumbrų reguliariai naudojamos teritorijos yra saugoma (Krekenavos regioninis parkas), esamos radaviečių apsaugos būklės teisinės priemonės yra vertinamos kaip pakankamos, teigiamai įtakoja rūšies populiacijos būklę.

25. Kuriant naują laisvėje gyvenančių stumbrų bandą VĮ Varėnos miškų urėdijos ir Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje, tikslinga siekti tarptautinio bendradarbiavimo susitarimo su kaimyninėmis šalimis dėl stumbrų apsaugos.

Populiacijos dydis ir pasiskirstymas

26. Lietuvoje esanti laisvoji stumbrų banda sudaro 2,8 proc. Europos laisvėje gyvenančios populiacijos dalies. Lietuva yra penktoje vietoje Europoje pagal esamą stumbrų populiacijos dydį. Visi Lietuvoje laisvėje aptinkami stumbrai yra susitelkę vienoje kompaktiškoje teritorijoje.

27. Pagal Baltarusijos Respublikos mokslininkų atliktus tyrimus trumpalaikę stumbrų populiacija šalyje laikoma, kai stumbrų populiaciją sudaro ne mažiau nei 50 jauniklius vedančių patelių, o iš viso yra apie 150 individų. Ilgalaike stumbrų populiacija šalyje laikoma, kai populiaciją sudaro ne mažiau nei 500 jauniklius vedančių patelių, o visas populiacijos skaičius turėtų siekti 1500 gyvūnų. Remiantis turimais duomenimis, Lietuvos stumbrų populiacija turi būti laikoma trumpalaikę populiacija.

28. Lietuvoje 1973 metais buvo pradėta formuoti laisvųjų stumbrų banda Pašiliuose, Panevėžio r. Per pastaruosius 20 metų laisvėje gyvenančių stumbrų populiacija Lietuvoje padidėjo 5 kartus ir 2013 m. pabaigoje pasiekė 100 gyvūnų (1 lentelė). Per tą patį laikotarpį nelaisvėje gyvenančių stumbrų skaičius padidėjo daugiau nei 2 kartus (1 lentelė).

1 Lentelė. Stumbrų apskaitos duomenys.

Metai	Aptvare (VĮ Panevėžio miškų urėdija), vnt.	Kituose aptvaruose, vnt.	Laisvėje, vnt.	Iš viso, vnt.
1993	14	2	20	36
1994	14	2	18	34
1995	15	2	17	34
1996	11	2	19	32
1997	13	2	21	36
1998	11	1	22	34
1999	14	2	30	46
2000	14	2	30	46
2001	16	2	30	48
2002	17	3	32	52
2003	19	3	40	62
2004	22	4	38	64
2005	18	4	Nėra duomenų	-
2006	18	5	52	75
2007	23	2	42	67
2008	22	2	56	80
2009	15*	2+5	60	82
2010	17	2+5	62	89

2011	21	2+5+3	72	103
2012	22	3+6+3	82	116
2013	20	3+6+2	100	131
2014	17	3+6+2	101	129

* - eliminavus hibridus

29. 2000–2002 m., kai laisvėje gyvenančių stumbrų populiaciją sudarė 30 – 32 individai, prasidėjo bandos skilimas, kuris baigėsi 2003 m. susiformavus 3 mažesnėms bandoms. Paskutiniaisiais metais Lietuvoje laisvėje gyvenančių stumbrų populiacija yra susiskirsčiusi į dvi pagrindines bandas ir gyvena 2 ir 23 punktuose aprašytoje teritorijoje. Vienos iš laisvėje gyvenančių bandų (Kėdainių r.) individų skaičius kasmet padidėja nuo 10 iki 18 individų, kitoje bandoje (Panevėžio r.) intensyvus individų skaičiaus augimas nestebimas. Rujos metu bandos suskyla, bet vėliau vėl susijungia. Atskiri stumbrų patinai klajoja daug didesnėje teritorijoje.

30. Šiuo metu stumbrų laisvosios bandos gyvenamosios vietos, ypač Kėdainių rajono savivaldybės teritorijoje, nėra tinkamos užtikrinant ilgalaikį rūšies gyvybingos populiacijos išlikimą. Rūšies išlikimui svarbu sukurti tinkamas gyvenimo sąlygas, kurioms esant stumbrai galėtų geriau patenkinti biologinius poreikius. Atrinktoje teritorijoje, skirtoje gyvūnus išleisti į laisvę (VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke) plyti didesni miškų masyvai ir yra mažesnė grėsmių, nurodytų šio plano 2 lentelėje, tikimybė. Stumbrams apsigyvenus pietų Lietuvoje, populiacijai būtų sudaryta genetinių mainų su Baltarusijos bei Lenkijos stumbrų populiacijomis galimybė. VĮ Telšių miškų urėdijos Ubiškės girininkijoje ir VĮ Panevėžio miškų urėdijos Krekenavos girininkijoje jau yra sukurta dalis infrastruktūros, palengvinančios laukinės stumbrų bandos laikino įkurdinimo darbus. Ateityje galimas ir nedidelės stumbrų populiacijos dalies perkėlimas į kituose regionuose įrengtus laiko laikymo ar nuolatinis aptvarus.

Grėsmės ir ribojantys veiksniai

31. Grėsmę keliantys veiksniai, jų reikšmingumas ir poveikio stumbrų populiacijai sumažinimo galimybės pateikiamos 2 lentelėje.

2 Lentelė. Grėsmių stumbrui apibendrinimas

Grėsmė	Įtaka	Aktualumas populiacijai Lietuvoje	Aprašymas
Dėl netinkamos buveinių struktūros stumbrų keliama neigiama įtaka žemės ūkiui	Didelė	Aukštas	Teritorija, kurioje dabar susitelkusi didelė dalis laisvėje gyvenančių stumbrų populiacijos, didesnei nei 20 – 30 gyvūnų bandai nėra optimali: (a) šioje teritorijoje miško masyvai yra per maži ir fragmentuoti. Optimalių mitybai natūralių pievų beveik nėra. Miškuose esanti pašarinė bazė dabartiniam stumbrų skaičiui yra nepakankama ir prasta, todėl stumbrai priversti keisti savo natūralius mitybos įpročius ir visais metų laikais dažniausiai maitinasi pamiškėse esančiomis žemės ūkio kultūromis, o žiemą – medžiojamųjų gyvūnų šėrimo aikštelėse, (b) regione vystoma intensyvi žemdirbystė, pamiškes paprastai supa žemės ūkio kultūros. Kadangi stumbrai daugiausia pašaro ieško laukuose, jie žemės ūkio kultūroms padaro daug

			žalos, jas ėsdami, trypdami, gulėdami. Tokiuose plotuose sumažėja derlius, o išlikusio pablogėja kokybinės charakteristikos. Pastaraisiais metais išmokos už stumbrų daromą žalą labai padidėjo. 2010 – 2014 m. stumbrų padaryta žala žemės ūkio pasėliams siekė 280 000 eurų. Žala apskaičiuota pagal 2002 m. rugsėjo 23 d. LR aplinkos ministro ir LR žemės ūkio ministro įsakymu Nr. 486/359 „Dėl medžiojamųjų gyvūnų padarytos žalos žemės ūkio pasėliams, ūkiniams gyvūnams ir miškui apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“ patvirtintą tvarką. Stumbrų daromos žalos sumažinimo priemonės yra labai ribotos. Miškų jaunuolynai yra purškiami atbaidančiomis priemonėmis (repelentais), tačiau žemės ūkio paskirties teritorijose prevencines priemones įgyvendinti sudėtinga. Dėl gyvūnų fizinių savybių techninėmis priemonėmis sunku sukurti jų migravimo/judėjimo barjerus, o pastatyti tvoras, kurių stumbrai negalėtų suardyti, prireiktų labai didelių finansinių investicijų, nes žemės ūkio naudmenos šiose Lietuvos vietose užima labai didelius plotus. Be to, aptvėrus ūkininkų laukus, kurie užima didžiąją dabartinės stumbrų buveinės dalį, būtų papildomai fragmentuojama jų buveinė ir ribojamos judėjimo galimybės. (c) Naminių galvijų ganymo ar pievų šienavimo vietose padidėja užkrečiamų ligų perdavimo tarp stumbrų ir naminių galvijų rizika. Pagrindinė grėsmės sumažinimo priemonė – sumažinti stumbrų gausą šioje teritorijoje. Naujas stumbrų bandas reikia įkurdinti jiems tinkamoje aplinkoje arba perkelti į aptvarus. Kol kas nėra kitų žinomų stumbrų daromos žalos sumažinimo alternatyvų.
Neigiamas vietos bendruomenės požiūris	Didelė	Aukštas	Kadangi stumbrai daro didelę žalą žemės ūkio kultūroms, formuojasi neigiamas žemdirbių bei vietinių gyventojų požiūris į Lietuvoje saugomą rūšį. Tai yra kliūtis ir tvariam regiono vystymuisi. Žemdirbiai stumbrams baidyti iš žemės ūkio kultūrų naudoja visas leistinas priemones, todėl nuo pastovaus trikdymo sutrinka normalius stumbrų paros ritmas. Pagrindinė grėsmės sumažinimo priemonė – sumažinti stumbrų gausą šioje teritorijoje. Sekti bandų judėjimą, kad būtų galima prevenciškai stumbrus nukreipti į kitas vietas. Tam reikalinga dalį stumbrų paženklinti radijo sekimo prietaisais.
Stumbrų elgsenos ir fiziologiniai pokyčiai	Didelė	Vidutinė	Stumbrams ilgą laiką gyvenant aplinkoje, kuri skiriasi nuo įprastinės šiai rūšiai, atsiranda elgsenos bei fiziologiniai pokyčiai: (a) keičiasi stumbrų elgsena, nes jie didžiąją laiko dalį praleidžia žemės ūkio kultūrose, čia maitinasi ir

			ilsisi. Tokiomis sąlygomis dažnėja nepageidautini žmonių – stumbrų kontaktai, (b) baidomiems stumbrams sutrinka normalius stumbrų paros ritmas, tai daro neigiamą įtaką jų sveikatai. Pagrindinė grėsmės sumažinimo priemonė – sumažinti stumbrų gausą šioje teritorijoje. Naujas stumbrų bandas reikia įkurdinti jiems tinkamoje aplinkoje.
Rūšies genetinės įvairovės susiaurėjimas	Didelė	Vidutinis	Visi dabartiniai Lietuvos stumbrai yra kilę tik iš kelių individų, todėl yra didelė kraujomaišos ir iš jos kylančių pasekmių grėsmė. Laisvėje gyvenančių stumbrų grynakraujiškumas neištirtas. Pagrindinės grėsmės sumažinimo priemonės – stumbrų genetinės įvairovės tyrimai, stumbrų žymėjimas. Taip pat turi būti vykdomi genetiniai mainai su negiminingo kraujo stumbrais. Mainai gali vykti a) natūraliai – perkėlus stumbrus į pietų Lietuvos teritoriją banda galėtų pasipildyti iš Baltarusijos ar Lenkijos atklydusiais stumbrais b) dirbtiniu būdu – vykdyti planinius stumbrų mainus su kaimyninių šalių individais.
Ligos ir parazitai	Vidutinė	Vidutinis	Svarbiausios ligos, kuriomis gali sirgti stumbrai, yra snukio ir nagų liga, pastereliozė, ūminis plaučių uždegimas, juodligė, tuberkuliozė, bruzeliozė, stabligė, pasiutligė, fascioliozė, dikroceliozė, hemonchozė. Per paskutiniuosius metus stumbrų būklė Europoje labai pablogėjo. Didžiausią grėsmę stumbrams kelia tuberkuliozė ir balanopostitas – virusinė liga, dėl kurios patinai negali daugintis. Pagrindinės grėsmės sumažinimo priemonės – stumbrų gydymas nuo fascioliozės, balanopostitu užsikrėtusių gyvūnų paėmimas iš bandos, nuolatiniai ligų bei parazitų būklės tyrimai.
Žalingas chemikalų, naudojamų žemės ūkyje, poveikis	Vidutinė	Vidutinis	Stumbrams maitinantis intensyvios žemdirbystės vietose kyla pavojus dėl intensyviai naudojamų pesticidų ir kitų cheminių medžiagų. Dėl apsinuodijimo chemikalais kasmet krinta 4–5 stumbrai. Pagrindinės grėsmės sumažinimo priemonės – griežta chemikalų, naudojamų žemės ūkyje, kontrolė, mažiausiai agresyvių chemikalų aplinkai parinkimas.
Brakonieria-vimas	Maža	Mažas	Brakonieria-vimas lemia, kad dalis iš populiacijos paimtų individų nefiksuojama jokiose apskaitose. Tai lemia papildomas paklaidas vertinant populiacijos būklę ir jos kitimo tendencijas. Patikimos informacijos apie brakonieria-vimo lygį nėra, bet jis yra nedidelis. Pagrindinės grėsmės sumažinimo priemonės – visuomenės (ypač medžiotojų ir ūkininkų) švietimas apie tikrąją stumbro reikšmę (tiek žalą, tiek naudą), nepakantumo

			brakonieriavimui ugdymas, griežta trofėjų apskaita, baudos.
Žūtys keliuose ir natūralioje aplinkoje	Vidutinė	Vidutinis	Kasmet keliuose ir natūralioje aplinkoje (melioracijos grioviuose, šlapynėse, pelkėse) žūva 1 – 2 laisvėje gyvenantys stumbrai. Pagrindinė žuvimo keliuose grėsmės sumažinimo priemonė – stumbrų paplitimo vietose pastatyti kelio ženklus „Atsargiai žvėrys“. Įrenginėti tinkamas perėjas (bendras visiems stambiesiems žinduoliams) ir tvoras stumbrų migracijos takų vietose. Žuvimo natūralioje aplinkoje (melioracijos grioviuose, šlapynėse, pelkėse) grėsmės sumažinimo optimalių priemonių nėra.
Izoliacija dėl ribotos migracijos	Vidutinė	Vidutinis	Lietuvos stumbrų populiacija, gyvenanti laisvėje, neturi galimybių susijungti su kitų šalių populiacijomis. Dėl tankaus kelių tinklo laisvoji stumbrų banda laikosi izoliuotoje teritorijoje, esančioje vidurio Lietuvoje. Dėl to yra didelė kraujomaišos tikimybė. Pagrindinė grėsmės sumažinimo priemonė – stumbrų perkėlimas į regioną, esantį arčiau kitų šalių stumbrų populiacijų. Jei bent dalis Lietuvos stumbrų gyventų pietų Lietuvoje, susiklostytų palankesnės sąlygos stumbrų bandai susijunti su Baltarusijos ir Lenkijos stumbrų populiacijomis.

Inventorizacija ir moksliniai tyrimai

32. Laisvėje gyvenančių stumbrų apskaitą kasmet vykdo VĮ Panevėžio miškų urėdija ir medžioklės plotų naudotojai, informacija perduodama Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijai pavaldžioms institucijoms. Apskaita vykdoma vizualiniu būdu vertinant pastebėtą per rudens–žiemos laikotarpį gyvūnų skaičių. Atsižvelgiant į tai, jog didelė stumbrų dalis gyvena bandomis ir yra sėslūs, toks metodas yra pakankamai patikimas ir tikslus. Pavieniai klajojantys gyvūnai atrandami sekant jų pėdsakais. Paskutiniaisiais metais specialūs rūšies moksliniai tyrimai nevykdyti.

33. Mokslinėse publikacijose apie Lietuvos stumbrus analizuoti aukščiau aprašyti stumbrų gausos informaciniai šaltiniai, mokslinių šaltinių autoriai patys apskaitų nevykdė ir neinicijavo. Apie Lietuvos stumbrus yra paskelbtos mokslinės publikacijos (3 lentelė).

3 lentelė. Mokslinės publikacijos.

Nr.	Publikacijos pavadinimas
	Balčiauskas, L. 1999. European bison (<i>Bison bonasus</i>) in Lithuania: status and possibilities of range extension. Acta Zoologica Lituanica, 9 (3): 3–18.
	Balčiauskas, L. 2000. Restoration of European bison in Lithuania: achievements and problems. In: Proceedings of International Symposium “European bison – yesterday, today and tomorrow”. 9-10 December 2000, Šiauliai, Lithuania. Šiauliai: 8–15.
	Balčiauskas, L. 2000. Possibilities of range extension of European bison in Lithuania. In: Proceedings of International Symposium “European bison – yesterday, today and

	tomorrow". 9-10 December 2000, Šiauliai, Lithuania. Šiauliai: 16–20.
	Baleišis, R., Bluzma, P., Balčiauskas, L. 2003. Lietuvos kanopiniai žvėrys. 3 leidimas, Vilnius, Akstis. 216 p.
	Balčiauskas, L. 2004. Situation of European bison in Lithuania. In: Proceedings of the Conference "European Bison Conservation", Eds. M. Krasinska, K. Daleszczyk. MRI PAS, European Union's Centre of Excellence BIOTER: 14–18.
	Balčiauskas, L., Volodka, H., Kavaliauskaitė, K. 2005. Krekenavos regioninio parko gyventojų žinios apie saugomas gamtos ir kultūros vertybes. Jaunųjų mokslininkų darbai 1 (5): 21–24.
	Andersone-Lilley, Ž., Balčiauskas, L., Ozoliņš, J., Randveer, T., Tönnisson, J. 2010. Ungulates and their management in the Baltics (Estonia, Latvia and Lithuania). In: European ungulates and their management in the 21st century. Ed. by M. Apollonio, R. Andersen, R. Putman. - Cambridge: Cambridge University Press, P. 103–128.
	Balčiauskas, L. 2012. The Influence of Roadkill on Protected Species and Other Wildlife in Lithuania. ICOET 2011 Proceedings: 623–631. The 2011 International Conference on Ecology & Transportation
	Balčiauskas L., Kazlauskas M. 2013. Forty years after reintroduction in a suboptimal landscape: public attitudes towards European bison. <i>European Journal of Wildlife Research</i> . 60 (1): 155–158.

Tvarkymo planai ir jų įgyvendinimas

34. Tvarkymo planai stumbrui Lietuvoje nebuvo rengiami ir vykdomi.

III SKYRIUS

APSAUGOS PLANO TIKSLAI, UŽDAVINIAI IR PRIEMONĖS

35. Apsaugos plano tikslas – numatyti priemones, kurios prisidėtų prie stumbrų populiacijos palankios apsaugos būklės išlaikymo Lietuvoje *.

* *Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (angl. IUCN) leidinyje „Europinis stumbras: Būklės tyrimas ir apsaugos veiksmų planas“ (angl. European Bison: Status Survey and Conservation action plan) nurodyta, kad palanki stumbrų apsaugos būklė yra tada, kai šalies populiaciją sudaro ne mažiau nei 100 individų. Remiantis šiuo vertinimu, yra apskaičiuotas mažiausios ir didžiausios populiacijos pasiskirstymo Lietuvos teritorijoje dydis:*

- Panevėžio r. esančios stumbrų laisvos bandos dalį sudaro nuo 20 iki 30 stumbrų individų.
- VĮ Panevėžio miškų urėdijoje („Pašilių stumbrynai“) esančiame stumbrų aptvare vienu metu gyvena iki 20 individų (sudaro nelaisvėje gyvenantys stumbrai ir atskirai iš laisvės sugauti stumbrai laikinam laikymui);
- VĮ Telšių miškų urėdijos laikino laikymo aptvare („Žvėrinčius“) vienu metu stumbrų bandą sudaro 10–12 individų.
- VĮ Varėnos miškų urėdijos ir Dzūkijos nacionalinio parko aptvare stumbrų bandą vienu metu sudaro 20–25 individai. Stumbrai po adaptacijos periodo kasmet bus išleidžiami į laisvę (nuo 2 iki 10 individų per metus).
- Kituose privačiuose aptvaruose nuo – 10 iki 15 stumbrų.

– Iš VĮ Varėnos miškų urėdijos ir Dzūkijos nacionalinio parko aptvaro išleisti stumbrai ilgalaikėje perspektyvoje sudarys bandą, suformuotą iš individų, perkeltų iš Kėdainių rajono. Numatoma, kad pirminiame etape (po 5 metų nuo stumbrų išleidimo termino) bandą sudarys ne mažiau kaip 30 stumbrų.

3 Lentelė. Stumbro apsaugos plano uždaviniai ir priemonės.

Nr.	Apsaugos plano uždavinys	Apsaugos plano priemonės
1.	Atlikti laisvėje gyvenančių stumbrų populiacijos stebėjimus ir tyrimus, parengti stumbrų perkėlimo dokumentus.	1.1. laisvėje gyvenančių stumbrų populiacijos amžinės ir lytinės struktūros nustatymas; 1.2. laisvėje gyvenančių stumbrų populiacijos stebėjimas uždedant telemetrinius sekimo įrenginius 3 stumbrams prieš perkėlimą į aptvarus; 1.3. išleidžiamų į laisvę stumbrų stebėjimas telemetriniais sekimo įrenginiais (ne mažiau nei 10 individų); 1.4. paimtų iš laisvės/laisvėje gyvenančių stumbrų veterinarinių ir genetinių tyrimų atlikimas (bus ištirta ne mažiau kaip 70 individų), palyginimas su Belovežo ir Kaukazo stumbrų populiacijomis; 1.5. Lietuvoje gyvenančių stumbrų rūšies grynumo nustatymas; 1.6. stumbrų perkėlimo rekomendacijų parengimas.
2.	Perkelti dalį stumbrų populiacijos į VĮ Telšių miškų urėdijos Ubiškės girininkijoje esantį laikino laikymo aptvarą, vykdyti populiacijos atstatymą ir genetinius mainus.	2.1. vidinės miškotvarkos projekto stumbrų aptvarui VĮ Telšių miškų urėdijos Ubiškės girininkijoje („Žvėrinčius“) pakeitimo parengimas; 2.2. techninio projekto stumbrų aptvarui VĮ Telšių miškų urėdijos Ubiškės girininkijoje („Žvėrinčius“) parengimas; 2.3. stumbrų aptvaro VĮ Telšių miškų urėdijos Ubiškės girininkijoje („Žvėrinčius“) įrengimas; 2.4. stumbrų perkėlimas į VĮ Telšių miškų urėdijos Ubiškės girininkijoje („Žvėrinčius“) esantį aptvarą; 2.5. stumbrų genetinių mainų vykdymas bendradarbiaujant su kitų šalių stumbrynais.
3.	Perkelti dalį Kėdainių r. laisvėje gyvenančių stumbrų populiacijos į VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke esantį laikino laikymo aptvarą ir adaptuotus stumbrus	3.1. vidinės miškotvarkos projekto stumbrų aptvarui VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke pakeitimo parengimas; 3.2. techninio projekto stumbrų aptvarui VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke parengimas; 3.3. stumbrų aptvaro VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke įrengimas; 3.4. stumbrų perkėlimas į VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke esantį aptvarą; 3.5. stumbrų išleidimas į laisvę iš VĮ Varėnos miškų urėdijos Marcinkonių girininkijoje ir Dzūkijos nacionaliniame parke esančio stumbrų aptvaro.

	išleisti į laisvę jiems tinkamuose biotopuose.	
4.	Perkelti dalį stumbrų populiacijos į VI Panevėžio miškų urėdijos „Pašilių stumbryno“ aptvarą laikinam stumbrų laikinam laikymui	4.1. „Pašilių stumbryno“ aptvaro rekonstrukcijos dokumentų parengimas ir darbų atlikimas, pritaikant aptvarą laikinam iš laisvės paimtų stumbrų laikinam laikymui; 4.2. iš laisvės paimtų stumbrų laikinas laikymas prieš pervežant į kitas teritorijas.
5.	Reguluoti laisvėje ir nelaisvėje gyvenančių stumbrų bandą, išlaikant sveiką ir gyvybingą populiaciją.	5.1. nusenusių ir ligotų stumbrų, gyvenančių Kėdainių, Panevėžio ir Radviliškio rajonų savivaldybėse, paėmimas iš laisvės juos sumedžiojant ar taikant kitus teisės aktais nustatytus būdus; 5.2. siekiant genetinio rūšies grynumo, stumbrų individų mainų tarp esamų aptvarų ir laisvėje gyvenančių gyvūnų vykdymas.
6.	Formuoti teigiamą visuomenės požiūrį apie stumbrų populiacijos išsaugojimą Lietuvoje.	6.1. spaudos pranešimų apie stumbrus parengimas (ne mažiau nei 5 vnt.); 6.2. dalyvavimas televizijos ar radijo laidose stumbrų klausimais (ne mažiau nei 5 kartus).

Stumbrų perkėlimo darbai pradedami tik parengus Stumbrų perkėlimo rekomendacijas. Perkeliamų stumbrų skaičius ir kitos stumbrų apsaugos plane numatytos priemonės gali būti keičiamos ar tikslinamos pagal parengtas Stumbrų perkėlimo rekomendacijas.

